ISSN 2306-1677 (Print) ISSN 2518-7325 (On-line)
Отримано: 30.09.2026; Прийнято: 15.10.2026; Опубліковано: 30.12.2026;
УДК 332.36:338.2 http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2026.04.05

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВПЛИВУ ВОЄННИХ НАСЛІДКІВ І ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

І. П. КУПРІЯНЧИК,
доктор економічних наук, професор
E-mail: kupriyanchyk_i@nubip.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1348-2128
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. *Актуальність дослідження зумовлена необхідністю трансформації системи охорони земель України в умовах масштабних воєнно-техногенних порушень земельного та ґрунтового покриву і формування завдань повоєнного відновлення. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування напрямів трансформації системи охорони земель України з урахуванням безпекових, екологічних, землевпорядних, моніторингових та євроінтеграційних вимог. Методичною основою стали системний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий методи, контент-аналіз нормативно-правових актів і наукових джерел, а також логічне моделювання. Обґрунтовано, що повоєнна система охорони земель має поєднувати інформацію про вибухонебезпечне забруднення, фактичний стан ґрунтів, кадастрово-правові характеристики, землевпорядні рішення, механізми фінансування відновлення та подальший моніторинг. Систематизовано інституційно-правовий, еколого-економічний, землевпорядно-планувальний, моніторинговий і воєнно-відновлювальний підходи. Запропоновано доповнення принципів державної політики у сфері охорони земель принципами екологічної безпеки повоєнного землекористування, безпечного повернення земель у використання, наближення до права ЄС, забезпечення здоров'я ґрунтів, екосистемної цілісності та кліматично стійкого землекористування. Наукова новизна полягає у формуванні цілісного бачення охорони земель як системи управління безпечністю, станом і відновленням земельних ресурсів. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення нормативно-правових засад, землевпорядного забезпечення та моніторингу повоєнного відновлення земель.*

Ключові слова: *охорона земель, відновлення земель, землеустрій, моніторинг земель, здоров'я ґрунтів, управління земельними ресурсами, повоєнне відновлення.*

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

Актуальність

Земельні ресурси України в сучасних умовах одночасно виконують виробничу, просторову, екологічну, соціальну та безпекову функції. Повномасштабна війна суттєво змінила характер негативних впливів на землю: поряд з ерозією, дегуміфікацією, ущільненням, забрудненням, порушенням структури угідь та іншими традиційними процесами виникли специфічні воєнно зумовлені форми порушення — мінування, забруднення вибухонебезпечними предметами, механічне руйнування ґрунтового профілю, утворення вирв, перемішування генетичних горизонтів, забруднення продуктами детонації, уламками техніки й паливно-мастильними матеріалами, пошкодження гідротехнічної та меліоративної інфраструктури. Відповідно, сьогодні ця зміна інтерпретується як перехід до розуміння землі не лише як засобу виробництва та об'єкта майнових відносин, а як екологічної, економічної, соціальної та безпекової цінності.

У Законі України «Про охорону земель» закладено базову систему правових, організаційних, економічних і технологічних заходів, спрямованих на раціональне використання земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів і запобігання негативному антропогенному впливу [1]. Разом із тим наслідки впливу війни формують управлінську ситуацію, у якій юридична належність земельної ділянки до певної категорії та наявність установленого цільового призначення вже не є достатньою передумовою для фактичного її відновлення та використання. Вагомого значення набувають дані про вибухонебезпечне забруднення, фізичний стан земель і ґрунтів, хімічне забруднення, стан інфраструктури та можливість безпечного здійснення відповідного виду діяльності.

В Україні вже сформовано окремі елементи нової інформаційно-управлінської архітектури. Постановою Кабінету Міністрів України № 740 створено нормативні засади Реєстру територій, забруднених (імовірно забруднених) вибухонебезпечними предметами [2]. Реєстр передбачає накопичення результатів нетехнічного обстеження, дистанційних досліджень та заходів з очищення територій. Постановою № 848 затверджено новий Порядок проведення моніторингу земель і ґрунтів [3]. Отже, наукова проблема полягає не лише у відсутності окремих інструментів, а передусім у функціональному розриві між інформацією про небезпеку, даними про стан ґрунтів, кадастрово-правовими характеристиками земельної ділянки, землевпорядним рішенням, фінансуванням відновлення та подальшим моніторингом. Саме подолання цього розриву має бути одним із методологічних завдань сучасної системи охорони земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Для України, охорона земель є стратегічним напрямом державної політики та запорукою сталого розвитку держави, оскільки земля в Україні виступає не лише просторовою основою господарської діяльності, а й основним національним багатством, базою продовольчої безпеки, екологічної стабільності та післявоєнного відновлення.

Охорона та використання земель є взаємопов’язаними складовими єди-

ної системи земельних відносин. Використання земель без охорони призводить до виснаження, деградації та втрати екологічних функцій ґрунтового покриву, тоді як охорона земель без раціонального використання не забезпечує повноцінного соціально-економічного розвитку територій.

Офіційне визначення охорони земель закріплене у статті 162 Земельного кодексу України, де охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення та забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного й історико-культурного призначення [4].

Закон України «Про охорону земель» деталізує це поняття й підкреслює, що охорона земель включає правові, економічні та соціальні основи, а її метою є забезпечення раціонального використання земель, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву й охорона довкілля [1].

У наукових дослідженнях проблема охорони земель розглядається як комплексне завдання, що поєднує екологічні, агровиробничі, правові, просторові та безпекові аспекти. Вагомою теоретичною основою для розуміння цих процесів є праця О. І. Фурдичка, О. І. Дребот, О. С. Дем'янюк, Є. Д. Ткача та А. А. Бунас «Екологія агросфери» (2022), у якій агросфера розглядається як складна природно-господарська система. Автори акцентують увагу на необхідності екологізації сільськогосподарського виробництва, збереження ґрунтового покриву, підтримання екологічної рівноваги агроландшафтів і формування збалансованого землекористування [5].

Практичне спрямування проблеми охорони земель розкрито у науково-методичних рекомендаціях В. Ф. Камінського, Л. П. Коломієць, І. П. Шевченка, В. М. Повидала, В. М. Штакала та М. І. Шквира щодо консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених орних земель. У цій праці обґрунтовано необхідність вилучення з інтенсивного обробітку земель, які втратили продуктивний потенціал або становлять екологічну небезпеку. Особливу увагу приділено запобіганню виснаженню ґрунтів, відновленню їхніх екологічних функцій та переходу до більш безпечних моделей використання деградованих земель [6].

Подальший розвиток цього напряму простежується у праці Л. П. Коломієць, І. П. Шевченка, В. М. Повидала, М. І. Шквира, Ю. П. Близнюка та О. М. Терещенка, присвяченій функціональним моделям ґрунтоводоохоронних екологічно збалансованих агроландшафтів у зоні Лісостепу. Автори розглядають охорону земель не лише як систему обмежувальних заходів, а як просторово організовану модель землеробства, що має забезпечувати одночасно продуктивність, протиерозійний захист, збереження водного режиму та екологічну стійкість агроландшафтів [7].

Екологічні аспекти раціонального використання й охорони земель досліджує Н. М. Бавровська, яка ак-

центує увагу на необхідності врахування деградації, забруднення, втрати родючості, порушення екологічної рівноваги та впливу воєнних дій на стан земельних ресурсів. У цьому контексті охорона земель постає не лише як правовий обов'язок власників і землекористувачів, а як елемент екологічної безпеки держави. Подібний підхід простежується і в роботі С. А. Балюка, В. В. Хареби та А. В. Кучера, які розглядають стале управління ґрунтами як основу продовольчої безпеки. Автори доводять, що збереження ґрунтового покриву, родючості та екосистемних функцій земель є стратегічною умовою сталого розвитку аграрного сектору й національної безпеки [8; 9].

Після початку повномасштабної війни в Україні науковий дискурс щодо охорони земель суттєво розширився. Й. М. Дорош, А. В. Барвінський, О. С. Дорош і Л. А. Свиридова досліджують виклики землеустрою в агросфері, спричинені військовою агресією, та обґрунтовують необхідність диференційованого підходу до відновлення земель залежно від виду пошкодження, рівня забруднення, механічного руйнування та можливості повернення земель до господарського використання. Автори підкреслюють, що традиційна землевпорядна документація має бути доповнена інструментами оцінки воєнних пошкоджень, консервації, рекультивації та безпечного відновлення землекористування [10].

Костяшкіною І. О. та Луцюк О. В. охорона земель розглядається через призму сталого розвитку. Автори вважають, що охорона земель передбачає їх раціональне використання, яке має визначатися не лише економічним ефектом, а й невиснажливістю, екологічною обґрунтованістю та здатністю зберігати природні ресурси для майбутніх поколінь [11].

У працях В. Теремецького, Г. Шуст, В. Нежевела, О.Піддубного та О. Михайловської охорона земель розглядається через систему державного управління, публічного адміністрування, контролю, участі громад і відповідальності органів влади. Цей підхід показує, що охорона земель не може бути покладена лише на землевласника чи землекористувача. Потрібна дієва система управління, яка поєднує державний контроль, місцеве самоврядування, кадастрову інформацію, екологічний моніторинг, економічні стимули та громадську участь [12; 13; 14].

Еколого-економічний підхід до охорони земель досліджено у наукових працях М. Ступеня, М. Богіри, О. Ступеня, З. Рижок та Т. О. Степаненко. Його сутність полягає в тому, що охорона земель повинна розглядатися не як перешкода економічному розвитку, а як умова довгострокової продуктивності аграрного сектору. М. Ступень та співавтори наголошують, що використання сільськогосподарських земель має базуватися на екологічних пріоритетах, а не лише на виробничій ефективності. Вони підкреслюють, що земля повинна сприйматися як елемент довкілля, а не тільки як засіб виробництва [15; 16].

Т. Степаненко розвиває цей підхід в умовах війни: авторка показує, що деградація, забруднення, мінування та пошкодження земель мають не лише екологічні, а й прямі економічні наслідки - зниження продуктивності, інвестиційної привабливості та стійкості аграрного сектору [16].

Заслуговують уваги й погляди О. В. Гафурової, у своїй статті про агрохімічну паспортизацію, авторка показує, що без якісних даних про стан

ґрунтів охорона земель залишається декларативною. Агрохімічна паспортизація дає змогу фіксувати рівень родючості, забезпечення поживними речовинами, забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами. Для України цей підхід має особливе значення, оскільки в практиці управління часто переважає кількісний облік земельних ділянок, тоді як якісний стан ґрунтів враховується недостатньо. Саме тому моніторинг земель і ґрунтів має бути не додатковим елементом, а основою всієї системи охорони земель [17].

Загалом охорона земель розглядається як комплексний міждисциплінарний інститут, що поєднує земельне право, екологічне право, землеустрій, ґрунтознавство, агроекологію, економіку природокористування та просторове планування.

Мета дослідження. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування напрямів трансформації підходів до системи охорони земель України.

Матеріали і методи дослідження

Інформаційною основою дослідження стали положення земельного законодавства України, нормативні акти щодо моніторингу земель і ґрунтів та обліку територій, забруднених або імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, положення Директиви (ЄС) 2025/2360, а також результати сучасних українських досліджень у сфері мілітарної деградації ґрунтів, класифікації порушених земель, моніторингу та інституційної трансформації землеустрою. Також застосовувалися: системний метод, структурно-функціональний, порівняльно-правовий.

Результати дослідження

У сучасних умовах охорона та використання земель в Україні набувають нового змісту, оскільки повномасштабна війна істотно змінила характер загроз земельним ресурсам. Якщо до війни основна увага приділялася проблемам ерозії, виснаження ґрунтів, забруднення агрохімікатами, надмірної розораності, нераціональної структури землекористування та порушення режимів використання земель, то сьогодні до них додалися специфічні воєнно-техногенні чинники: мінування територій, забруднення вибухонебезпечними предметами, механічне руйнування ґрунтового покриву, утворення вирв від боєприпасів, засмічення земель уламками військової техніки, забруднення паливно-мастильними матеріалами, важкими металами та продуктами вибухів.

За офіційними даними, станом на березень 2026 року в Україні зафіксовано понад 12 тис. випадків шкоди довкіллю, а збитки від забруднення ґрунтів і засмічення земельних ресурсів унаслідок ракетно-бомбових уражень оцінено у понад 1,34 трлн грн [19].

У цьому контексті повоєнне відновлення земель не може зводитися лише до повернення земельних ділянок у господарський обіг. Воно має передбачати комплексну систему дій, спрямованих на встановлення фактичного стану земель, оцінку рівня їхньої безпечності, очищення від вибухонебезпечних предметів, визначення ступеня забруднення ґрунтів, рекультивацію, відновлення родючості, екологічних функцій та формування нових моделей сталого землекористування.

Такий висновок корелюється із дослідженнями низки науковців, так С.

А Балюк із співавторами обґрунтовують, що війна суттєво змінює підходи до управління земельними ресурсами. Автори наголошують на необхідності оцінювання фактичного стану ґрунтів, виявлення воєнно зумовленої деградації, формування системи моніторингу та наукового супроводу відновлення земель. Важливим є те, що автори пов'язують відновлення земель не лише з поверненням їх у господарський обіг, а й з оцінкою екологічної безпечності та відновленням продуктивних функцій ґрунтів [20].

Отже, охорону земель у сучасному науковому розумінні варто розглядати як цілісну систему управління станом земельних ресурсів, яка охоплює правове регулювання, землеустрій, економічне стимулювання, моніторинг, оцінку шкоди, відновлення пошкоджених земель і формування сталих моделей землекористування, відповідно, це дає підстави виділити кілька основних наукових підходів до охорони земель.

Інституційно-правовий підхід. Його суть полягає в тому, що охорона земель неможлива без якісної законодавчої бази, чітких правил використання земель, кадастрової інформації та інституційної відповідальності. Охорона земель розглядається через розвиток землеустрою, імплементацію права ЄС, удосконалення земельного законодавства, класифікацію цільового призначення земель і режимні обмеження.

Еколого-економічний підхід. Його зміст полягає в тому, що земля має не лише ринкову, а й екологічну та відновлювальну цінність, разом з тим охорона земель повинна розглядатися не як перешкода економічному розвитку, а як умова довгострокової продуктивності аграрного сектору.

Землевпорядно-планувальний підхід. Цей підхід доводить, що охорона земель має реалізовуватися через просторову організацію території, планування режимів землекористування, обмеження, зонування та землеустрій.

Моніторинговий підхід. Без достовірних даних про стан земель і ґрунтів неможливо ефективно впроваджувати заходи з охорони земель. На основі даних моніторингу визначається оцінка антропогенного впливу та індекс екологічного благополуччя.

Воєнно-відновлювальний підхід. Його поява пов'язана з повномасштабною війною та новими видами шкоди земельним ресурсам: мінуванням, забрудненням вибуховими речовинами, нафтопродуктами, уламками боєприпасів, механічним руйнуванням ґрунтового покриву, пожежами, пошкодженням меліоративної інфраструктури. Цей підхід включає інвентаризацію уражених земель, оцінку збитків, післявоєнне відновлення, цифрову неперервність ГІС і методичне забезпечення рекультивації та відновлення територій.

З огляду на викладене, варто зазначити що сьогодні чітко простежується зміна наукової парадигми: земля не розглядається тільки як засіб виробництва або об'єкт ринку, вона аналізується як екологічна, соціальна, економічна і безпекова цінність, а також активно формується новий напрям – охорона і відновлення земель, пошкоджених війною.

У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення принципів охорони земель, оскільки саме принципи формують методологічну основу всієї системи правового регулювання, державного управління, землеустрою, моніторингу, еконо-

мічного стимулювання та відновлення земель. Вони відображають базові наукові, правові й управлінські орієнтири, відповідно до яких має здійснюватися використання, збереження, відтворення та відновлення земельних ресурсів. Тому подальший аналіз охорони земель доцільно здійснювати через розкриття її основоположних принципів, які забезпечують цілісність, послідовність і практичну спрямованість цієї діяльності.

Відповідно до Закону України «Про охорону земель», об'єктом особливої охорони держави є всі землі в межах території України, а основні принципи державної політики у цій сфері закріплені у статті 3 Закону [1].

Принцип забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу. Його сутність в тому, що земельні ресурси не можуть розглядатися лише як об'єкт власності, купівлі-продажу чи оренди. Вони є національним багатством, тому їх використання має бути підпорядковане довгостроковим інтересам суспільства [1].

Принцип пріоритету вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва. Його зміст полягає в тому, що будь-яка господарська діяльність на землі має здійснюватися з урахуванням екологічних обмежень. Економічна вигода не повинна досягатися шляхом виснаження ґрунтів, забруднення земель, руйнування ландшафтів, порушення водного режиму, знищення полезахисних лісосмуг або погіршення стану довкілля [1].

Принцип відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель. Сутність принципу в тому, що особа, яка погіршила стан земель, забруднила ґрунти, допустила ерозію, самовільно зайняла земельну ділянку, або порушила встановлений режим використання земель, повинна компенсувати завдану шкоду. Цей принцип визначає не лише каральне, а й превентивне значення. Він формує економічний запобіжник проти недбалого або хижацького використання земель. Якщо порушник знає, що шкода буде оцінена й відшкодована, це стимулює дотримання природоохоронних вимог [1].

Принцип нормування і планомірного обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси, передбачає, що господарська діяльність повинна здійснюватися в межах науково обґрунтованих екологічних, санітарних, агротехнічних і технологічних нормативів [1].

Принцип поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель. Цей принцип є одним із найважливіших для практичної реалізації охорони земель. Його зміст полягає в тому, що держава повинна не лише карати за порушення земельного законодавства, а й заохочувати землевласників і землекористувачів до екологічно відповідальної поведінки [1].

Публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель. Зміст принципу полягає в тому, що питання охорони земель не повинні вирішуватися закрито або виключно адміністративним шляхом. Суспільство, територіальні громади, землевласники, землекористувачі, науковці та громадськість мають бути залучені до обговорення програм охорони земель, просторового планування,

розподілу бюджетних коштів, встановлення обмежень у використанні земель і контролю за виконанням природоохоронних заходів [1].

Отже принципи охорони земель розглядаємо як правила за якими формується та реалізується державна політика у цій сфері, і в цьому контексті варто виокремити також принцип системності заходів з охорони земель. Хоча цей принцип не сформульований у статті 3 Закону України «Про охорону земель», як окремий пункт, він випливає зі змісту Закону. Охорона земель реалізується через систему заходів, серед яких державна комплексна система спостережень, програми використання та охорони земель, документація із землеустрою, створення екологічної мережі, природно-сільськогосподарське, еколого-економічне і протиерозійне районування, економічне стимулювання та нормування. Цей принцип означає, що охорона земель не може бути разовою дією. Вона має охоплювати повний управлінський цикл: виявлення проблеми, моніторинг, оцінку стану земель, планування, розроблення землевпорядної документації, реалізацію заходів, контроль, оцінку результатів і коригування політики [1].

Наукові дослідження вітчизняних учених підтверджують, що чинні принципи сформовані у Законі України «Про охорону земель» є важливою основою державної політики у цій сфері, але в сучасних умовах їх потрібно розширити. Особливої актуальності це набуває в умовах повномасштабної війни, коли земельні ресурси зазнали нових видів негативного впливу. У таких умовах принципи охорони земель набувають не лише теоретичного, а й прикладного значення, оскільки саме вони визначають, якою має бути державна політика щодо земель у період післявоєнного відновлення [8; 10; 20].

Також, з огляду на Угоду про асоціацію Україна - ЄС та сучасну політику Європейського Союзу у сфері охорони ґрунтів, природи, вод, клімату й аграрного виробництва, до вже закріплених у Законі України «Про охорону земель» принципів доцільно додатково сформулювати також низку євроінтеграційних принципів [21; 22; 23].

Принципи державної політики у сфері охорони земель, якими доцільно доповнити статтю 3 Закону України «Про охорону земель»:

Принцип екологічної безпеки повоєнного землекористування – передбачає забезпечення екологічної безпеки землекористування на територіях, що зазнали впливу воєнних дій, шляхом недопущення використання земель, стан яких створює загрозу для довкілля, життя і здоров'я населення, якості сільськогосподарської продукції та продовольчої безпеки держави. Цей принцип конкретизує вже наявний у Законі принцип пріоритету екологічної безпеки, але адаптує його до умов війни та повоєнного відновлення. Йдеться про те, що економічна потреба швидкого повернення земель до обробітку не повинна переважати над безпекою людей, якістю ґрунтів і довгостроковою екологічною стійкістю територій.

Принцип безпечного повернення земель у господарське використання. Забезпечення безпечного повернення земель, пошкоджених або забруднених унаслідок воєнних дій, до господарського, природоохоронного, рекреаційного чи іншого використання лише після проведення необхідного обстеження, розмінування, оцінки

екологічного стану та визначення придатності таких земель до використання. Цей принцип означатиме, що земельна ділянка після бойових дій не може автоматично вважатися придатною для використання лише через наявність кадастрового номера, права власності чи попереднього цільового призначення. Її подальше використання має залежати від фактичного стану: наявності мінної небезпеки, забруднення, механічного руйнування ґрунтів, пошкодження інфраструктури та ризиків для життя і здоров'я людей.

Принцип наближення охорони земель до права та політики ЄС. Його сутність полягає в тому, що охорона земель в Україні має розвиватися не ізольовано, а з урахуванням європейського екологічного законодавства. Для України реалізація цього принципу важлива тому, що євроінтеграція вимагає переходу від формального контролю за використанням земель до комплексного управління земельними ресурсами, ґрунтами, водами, біорізноманіттям, кліматичними ризиками та екосистемними послугами.

Принцип забезпечення здоров'я ґрунтів як основи продовольчої безпеки, екологічної рівноваги, кліматичної стійкості та довгострокової продуктивності земельних ресурсів. У ЄС дедалі більше використовується концепція «soil health» — «здоров'я» ґрунтів. Вона означає, що ґрунт оцінюється не лише за родючістю, а й за здатністю виконувати природні функції: накопичувати органічний вуглець, утримувати вологу, підтримувати біорізноманіття, фільтрувати забруднювачі, забезпечувати виробництво продовольства та кліматичну стійкість. EU Soil Strategy for 2030 передбачає, що до 2050 року всі ґрунтові екосистеми ЄС мають бути «здоровими» й стійкими, а охорона, стале використання та відновлення ґрунтів мають стати спільним стандартом [22; 23].

Принцип екосистемної цілісності, за яким охорона земель здійснюється з урахуванням взаємозв'язку ґрунтів, вод, рослинного покриву, біорізноманіття, клімату та ландшафтної структури територій. Європейський підхід розглядає землю не ізольовано, а як частину екосистеми: ґрунт, вода, рослинність, біорізноманіття, клімат і господарська діяльність взаємопов'язані. Тому охорона земель має включати збереження природних оселищ, екологічної мережі, водно-болотних угідь, лісосмуг, прибережних захисних смуг, луків, пасовищ і природних ландшафтів.

Принцип кліматично стійкого землекористування, який передбачає збереження органічного вуглецю в ґрунтах, підвищення вологоутримувальної здатності, протидію ерозії, адаптацію агроландшафтів до зміни клімату та зменшення викидів від землекористування. У ЄС земельні ресурси розглядаються як важлива складова кліматичної політики. Ґрунти можуть бути як джерелом викидів парникових газів, так і поглиначем вуглецю. Тому охорона земель має включати збереження органічної речовини, захист торфовищ, відновлення лісосмуг, агролісомеліорацію, мінімальний обробіток, покривні культури та кліматично адаптовані сівозміни.

Запропоновані принципи не заперечують чинні положення статті 3 Закону України «Про охорону земель», а розвивають їх відповідно до нових суспільних, екологічних, безпекових і євроінтеграційних умов. Їх закріплення дозволило б перейти від традиційної моделі охорони земель, орієнтованої переважно на контроль,

нормування та відповідальність, до сучасної моделі, що поєднує безпеку, відновлення, моніторинг, «здоров'я» ґрунтів, екосистемний підхід, просторове планування та сталий розвиток територій.

У воєнний та повоєнний період актуальним є закріплення на законодавчому рівні класифікації земель за рівнем безпечності й придатності до повернення у використання та розроблення відповідних критеріїв. Така класифікація дозволить визначати пріоритети відновлення, планувати бюджетні витрати, залучати міжнародну допомогу та забезпечувати повернення земель у господарський обіг. Запропонована Й. Дорошем та співавторами класифікація земель за типом воєнного порушення є важливою діагностичною основою. [18] Водночас тип порушення і готовність території до використання є різними характеристиками. Дві ділянки, віднесені до однакової групи забруднених земель, можуть мати принципово різний рівень ризику, складність відновлення й допустимий режим використання.

Тому як доповнення до класифікації за видом порушення пропонується функціональна класифікація за управлінською готовністю, (табл.1).

Висновки і перспективи подальших досліджень

Проведений аналіз засвідчує, що повномасштабна війна зумовила якісну зміну змісту охорони земель в Україні: поряд із традиційними завданнями раціонального використання, запобігання деградації та відтворення родючості ґрунтів визначальними стають безпечність територій, оцінювання воєнно зумовлених пошкоджень, відновлення функцій ґрунтового покриву та інформаційна взаємодія між системами моніторингу, кадастру, землеустрою і протимінної діяльності. Встановлено, що сучасну систему охорони земель доцільно формувати як інтегрований управлінський механізм, який поєднує інституційно-правовий, еколого-економічний, землевпорядно-планувальний, моніторинговий і воєнно-відновлювальний підходи. Обґрунтовано доцільність розвитку чинних принципів державної політики шляхом їх доповнення прин-

1. Класифікація земель за готовністю до повернення у використання

Клас	Характеристика	Базове управлінське рішення
I — придатні до безпосереднього повернення	критичні небезпеки усунені або не підтверджені; якісний стан відповідає вимогам; функціональні обмеження відсутні	відновлення використання із плановим моніторингом
II — умовно придатні	використання можливе за визначених обмежень, технологічних умов або підвищеної частоти контролю	використання із спеціальним режимом та моніторингом
III — тимчасово непридатні	наявні порушення, які можуть бути усунені шляхом очищення, рекультивації, ремедіації чи відновлення інфраструктури	відновлювальні заходи з наступною повторною оцінкою
IV — непридатні для попереднього виду використання	відновлення до попередньої функції є екологічно, безпеково або технічно недоцільним за визначених умов	консервація, ренатуралізація або розгляд іншого функціонального сценарію

Джерело: сформовано автором на основі [18].

ципами екологічної безпеки повоєнного землекористування, безпечного повернення земель у використання, наближення охорони земель до права і політики ЄС, забезпечення здоров'я ґрунтів, екосистемної цілісності та кліматично стійкого землекористування. Важливою умовою практичної реалізації такої моделі є перехід від формального врахування категорії та цільового призначення земельної ділянки до оцінювання її фактичного стану, безпечності, ступеня деградації, екологічних обмежень і потреби у відновленні. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням критеріїв і показників класифікації земель за рівнем безпечності та придатності до повернення у використання, формуванням інтегрованої геоінформаційної моделі пріоритетності відновлення, а також методичного забезпечення моніторингу результативності рекультиваційних і відновлювальних заходів.

Список використаної літератури

1. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/962-15 (дата звернення: 29.09.2026).
2. Деякі питання щодо створення, забезпечення функціонування та ведення реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами : постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 740. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/740-2024-п (дата звернення: 29.09.2026).
3. Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів : постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2024 № 848. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/848-2024-п (дата звернення: 29.09.2026).
4. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14 (дата звернення: 29.09.2026).
5. Фурдичко О. І., Дребот О. І., Дем'янюк О. С., Ткач Є. Д., Бунас А. А. Екологія агросфери : підручник. Київ : ДІА, 2022. 336 с. DOI: https://doi.org/10.33730/978-617-7785-30-8.
6. Науково-методичні рекомендації щодо консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель з метою запобігання їх виснаження / за ред. В. Ф. Камінського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2022. 144 с.
7. Коломієць Л. П., Шевченко І. П., Повидало В. М., Шквир М. І., Близнюк Ю. П., Терещенко О. М. Функціональні моделі ґрунтоводоохоронних екологічно збалансованих високопродуктивних агроландшафтів у системах землеробства зони Лісостепу : наук.-метод. реком. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 49 с. ISBN 978-617-552-976-8.
8. Бавровська Н. М. Екологічні аспекти раціонального використання та охорони земель. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2022. № 4. С. 82–88. DOI: https://doi.org/10.31548/zemleustriy2022.04.08.
9. Балюк С. А., Хареба В. В., Кучер А. В. Стале управління ґрунтами як основа продовольчої безпеки: глобальні тренди й національні виклики. *Вісник аграрної науки.* 2022. Т. 100, № 10. С. 68–77. DOI: https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202210-08.
10. Дорош Й. М., Барвінський А. В., Дорош О. С., Свиридова Л. А. Завдання землеустрою в аграрній сфері, викликані військовою агресією, та шляхи їх вирішення. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2022. № 4. С. 6–15. DOI: https://doi.org/10.31548/zemleustriy2022.04.01.
11. Костяшкін І. О., Луцюк О. В. Правове забезпечення сталого розвитку як умова раціонального використання земель.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 67. С. 144–150. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.29.

12. Теремецький В. І., Шуст Г. П. Публічне управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і безпек*а. 2020. Т. 77, № 2. С. 69–75. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.09.
13. Нежевело В. В., Піддубний О. Ю. Публічне адміністрування у сфері землекористування та охорони земель: поняття, зарубіжний досвід та сучасний стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 9. С. 164–167. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/39.
14. Михайловська О. В. Регулювання земельних відносин в Україні: екологічна складова. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування.* 2023. № 4 (82). С. 72–77. DOI: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.12.
15. Ступень М., Богіра М., Ступень О., Рижок З. Екологічні пріоритети використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Аграрна економіка.* 2019. Т. 12, № 3–4. С. 90–95. DOI: https://doi.org/10.31734/agrarecon2019.03.090.
16. Степаненко Т. О. Еколого-економічні аспекти землекористування в умовах воєнного стану. *Економіка: реалії часу.* 2025. № 3 (79). С. 132–139. DOI: https://doi.org/10.15276/etr.03.2025.13.
17. Гафурова О. В. Правові засади агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Т. 11, № 4. С. 15–22. DOI: https://doi.org/10.31548/law2020.04.002.
18. Дорош Й. М., Тарнопольський А. В., Дорош О. С., Харитоненко Р. А., Мельник Д. В. Науково-методичні підходи до класифікації земель, порушених унаслідок воєнних дій на території України. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2025. № 1. С. 4–17. DOI: https://doi.org/10.31548/zemleustriy2025.01.01.
19. Наслідки збройної агресії росії: в Україні зафіксовано 10 885 випадків шкоди довкіллю на суму 6,4 трлн грн / Міністерство економіки та довкілля України. 16.03.2026. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail/ddc09c85-a606-447e-b944-688f5c908f54?lang=uk-UA&showMenuTree=true (дата звернення: 29.09.2026).
20. Балюк С. А., Кучер А. В., Солоха М. О., Соловей В. Б. Оцінювання впливу збройної агресії рф на ґрунтовий покрив України. *Український географічний журнал.* 2024. № 1. С. 7–18. DOI: https://doi.org/10.15407/UGZ2024.01.007.
21. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 29.09.2026).
22. European Commission. EU Soil Strategy for 2030: Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate : Communication from the Commission COM(2021) 699 final. Brussels, 17 November 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-:52021DC0699 (date of access: 29.09.2026).
23. Directive (EU) 2025/2360 of the European Parliament and of the Council of 12 November 2025 on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law). Official Journal of the European Union. 2025. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj (date of access: 29.09.2026).

References

1. Pro okhoronu zemel [On Land Protection]. (2003). Law of Ukraine No. 962-IV of June 19, 2003. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/962-15

2. Deiaki pytannia shchodo stvorennia, zabezpechennia funktsionuvannia ta vedennia reiestru terytorii, zabrudnenykh/imovirno zabrudnenykh vybukhonebezpechnymy predmetamy [Certain Issues Concerning the Establishment, Ensuring the Functioning and Maintenance of the Register of Territories Contaminated/Potentially Contaminated with Explosive Objects]. (2024). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 740 of June 7, 2024. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/740-2024-%D0%BF
3. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia monitorynhu zemel i gruntiv [On Approval of the Procedure for Monitoring Lands and Soils]. (2024). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 848 of July 23, 2024. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/848-2024-%D0%BF
4. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine]. (2001). Law of Ukraine No. 2768-III of October 25, 2001. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14
5. Furdychko, O. I., Drebot, O. I., Demianiuk, O. S., Tkach, Ye. D., & Bunas, A. A. (2022). Ekolohiia ahrosfery: pidruchnyk [Ecology of the agrosphere: Textbook]. DIA. 336 p. DOI: https://doi.org/10.33730/978-617-7785-30-8
6. Kaminskyi, V. F. (Ed.). (2022). Naukovo-metodychni rekomendatsii shchodo konservatsii dehradovanykh, maloproduktyvnykh ta tekhnohenno zabrudnenykh zemel z metoiu zapobihannia yikh vysnazhennia [Scientific and methodological recommendations for the conservation of degraded, low-productivity and technologically contaminated lands to prevent their depletion]. TOV «TVORY». 144 p.
7. Kolomiiets, L. P., Shevchenko, I. P., Povidalo, V. M., Shkvyr, M. I., Blyzniuk, Yu. P., & Tereshchenko, O. M. (2025). Funktsionalni modeli gruntovodookhoronnykh ekolohichno zbalansovanykh vysokoproduktyvnykh ahrolandshaftiv u systemakh zemlerobstva zony Lisostepu: nauk.-metod. rekom. [Functional models of soil- and water-protective, ecologically balanced, highly productive agrolandscapes in farming systems of the Forest-Steppe zone: Scientific and methodological recommendations]. TVORY. 49 p. ISBN 978-617-552-976-8.
8. Bavrovska, N. M. (2022). Ekolohichni aspekty ratsionalnoho vykorystannia ta okhorony zemel [Environmental aspects of rational land use and protection]. *Zemleustrii, Kadastr i Monitorynh Zemel,* (4), 82–88. DOI: https://doi.org/10.31548/zemleustriy2022.04.08
9. Baliuk, S. A., Khareba, V. V., & Kucher, A. V. (2022). Stale upravlinnia gruntamy yak osnova prodovolchoi bezpeky: hlobalni trendy y natsionalni vyklyky [Sustainable soil management as the basis of food security: Global trends and national challenges]. *Visnyk Ahrarnoi Nauky,* 100(10), 68–77. DOI: https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202210-08
10. Dorosh, Y. M., Barvinskyi, A. V., Dorosh, O. S., & Svyrydova, L. A. (2022). Zavdannia zemleustroiu v ahrarnii sferi, vyklykani viiskovoiu ahresiieiu, ta shliakhy yikh vyrishennia [Land management tasks in the agricultural sector caused by military aggression and ways to address them]. *Zemleustrii, Kadastr i Monitorynh Zemel,* (4), 6–15. DOI: https://doi.org/10.31548/zemleustriy2022.04.01
11. Kostiashkin, I. O., & Lutsiuk, O. V. (2021). Pravove zabezpechennia staloho rozvytku yak umova ratsionalnoho vykorystannia zemel [Legal provision of sustainable development as a condition for rational land use]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu.* Seriia: Pravo, (67), 144–150. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.29
12. Teremetskyi, V. I., & Shust, H. P. (2020). Publichne upravlinnia u sferi vykorystannia ta okhorony zemelnykh resursiv: zarubizhnyi dosvid ta ukrainski realii [Public adminis-

tration in the field of use and protection of land resources: Foreign experience and Ukrainian realities]. *Pravo i Bezpeka,* 77(2), 69–75. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.09

13. Nezhevelo, V. V., & Piddubnyi, O. Yu. (2020). Publichne administruvannia u sferi zemlekorystuvannia ta okhorony zemel: poniattia, zarubizhnyi dosvid ta suchasnyi stan v Ukraini [Public administration in the field of land use and land protection: Concept, foreign experience and current state in Ukraine]. *Yurydychnyi Naukovyi Elektronnyi Zhurnal*, (9), 164–167. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/39
14. Mykhailovska, O. V. (2023). Rehuliuvannia zemelnykh vidnosyn v Ukraini: ekolohichna skladova [Regulation of land relations in Ukraine: *Environmental component]. Derzhava ta Rehiony. Seriia: Publichne Upravlinnia i Administruvannia,* (4(82)), 72–77. DOI: https://doi.org/10.32782/1813-3401.2023.4.12
15. Stupen, M., Bohira, M., Stupen, O., & Ryzhok, Z. (2019). Ekolohichni priorytety vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [Environmental priorities for the use of agricultural land in Ukraine]. *Ahrarna Ekonomika*, 12(3–4), 90–95. DOI: https://doi.org/10.31734/agrarecon2019.03.090
16. Stepanenko, T. O. (2025). Ekoloho-ekonomichni aspekty zemlekorystuvannia v umovakh voiennoho stanu [Environmental and economic aspects of land use under martial law]. *Ekonomika: Realii Chasu*, (3(79)), 132–139. DOI: https://doi.org/10.15276/etr.03.2025.13
17. Hafurova, O. V. (2020). Pravovi zasady ahrokhimichnoi pasportyzatsii zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [Legal principles of agrochemical certification of agricultural land in Ukraine]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia,* 11(4), 15–22. DOI: https://doi.org/10.31548/law2020.04.002
18. Dorosh, Y. M., Tarnopolskyi, A. V., Dorosh, O. S., Kharytonenko, R. A., & Melnyk, D. V. (2025). Naukovo-metodychni pidkhody do klasyfikatsii zemel, porushenykh unaslidok voiennykh dii na terytorii Ukrainy [Scientific and methodological approaches to the classification of lands disturbed as a result of military operations in Ukraine]. *Zemleustrii, Kadastr i Monitorynh Zemel*, (1), 4–17. DOI: https://doi.org/10.31548/zemleustriy2025.01.01
19. Naslidky zbroinoi ahresii rosii: v Ukraini zafiksovano 10 885 vypadkiv shkody dovkilliu na sumu 6,4 trln hrn [Consequences of Russia's armed aggression: 10,885 cases of environmental damage worth UAH 6.4 trillion recorded in Ukraine]. (2026, March 16). Ministerstvo Ekonomiky ta Dovkillia Ukrainy [Ministry of Economy and Environment of Ukraine]. Available at: https://www.me.gov.ua/News/Detail/ddc09c85-a606-447e-b944-688f5c908f54?lang=uk-UA&showMenuTree=true
20. Baliuk, S. A., Kucher, A. V., Solokha, M. O., & Solovei, V. B. (2024). Otsiniuvannia vplyvu zbroinoi ahresii rf na gruntovyi pokryv Ukrainy [Assessment of the impact of Russia's armed aggression on the soil cover of Ukraine]. Ukrainskyi Heohrafichnyi Zhurnal, (1), 7–18. DOI: https://doi.org/10.15407/UGZ2024.01.007
21. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other part]. (2014). Agreement of June 27, 2014. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011
22. European Commission. (2021). EU Soil Strategy for 2030: Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate: Communication from the Commission COM(2021) 699 final. Brus-

sels. Available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-:52021DC0699

23. Directive (EU) 2025/2360 of the European Parliament and of the Council of 12 November 2025 on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law). (2025). *Official Journal of the European Union.* Available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj

Kupriianchyk I.

TRANSFORMATION OF UKRAINE'S LAND PROTECTION SYSTEM UNDER WAR-RELATED IMPACTS AND POST-WAR RECOVERY

LAND MANAGEMENT, CADASTRE AND LAND MONITORING 4'26: 70-84.
http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2026.04.05

Abstract. *. The relevance of the study is determined by the need to transform Ukraine's land protection system under large-scale war-induced and technogenic disturbances of land and soil cover and the emerging tasks of post-war recovery. The aim is to substantiate theoretically and methodologically the directions of transformation of the national land protection system with due regard to safety, environmental, land-management, monitoring and European integration requirements. The methodological framework combines systemic, structural-functional and comparative legal approaches, content analysis of regulatory and scientific sources, and logical modelling. The study substantiates that a post-war land protection system should integrate information on explosive ordnance contamination, the actual condition of soils, cadastral and legal characteristics, land-management decisions, recovery financing mechanisms and subsequent monitoring. Institutional-legal, ecological-economic, land-management and planning, monitoring, and war-recovery approaches are systematised. It is proposed to complement the principles of state land-protection policy with the principles of environmental safety of post-war land use, safe return of land to use, approximation to EU law and policy, soil health, ecosystem integrity and climate-resilient land use. The scientific novelty lies in a holistic interpretation of land protection as a system for managing the safety, condition and recovery of land resources. The practical significance consists in the possibility of using the results to improve regulatory provisions, land-management support and monitoring of post-war land recovery.*

Keywords: *land protection, land restoration, land management, land monitoring, soil health, land-resource management, post-war recovery.*